

A VAJDASÁGI MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSA

B E L A D U R A N C I

1992. június 26.

Szilágyi Gáborral találkozom az utcán. Pontosan negyven éve nyílt meg a palicsi Magyar Ünnepi Játékok keretében az a kiállítás, amelyen a te munkáid is szerepeltek – mondom neki.

– Az az apám volt – válaszolja huncutkás mosollyal, tréfásan így adva tudtomra, hogy nem hajlandó tudomást venni az idő múlásáról.

Valóban régen volt, ismerem el, sokan már nincsenek is az élők sorában. Ez is természetes, mint ahogy azon sem kell csodálkozni, sokan elfelejtették ezt az annak idején jelentős rendezvényt. Pedig nem bővelkedünk, nem bővelkedtünk hasonló, méreteiben is impozáns kiállításokban. Ha jól számolom, Szabadkán a háború után ez volt a tizenötödik tárlat, Vajdaságban abban az évben a hetedik, beszélgetőtársamnak pedig sorrendben harmadik bemutatkozása a közönség előtt.

Itthon előveszem a már rég megsárgult, adatbő katalógust, amelyen ez áll: A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása, Palics, 1952. VI. 26–IX. 30. Délelőtt nyílt meg az állatkerttel szembeni Bácskai Galériában, doktor Jovan Milekić (1899–1978) műgyűjtő házában. Ez a Milekić doktor – jut eszembe – még 1926-ban Bácskai Múzeum néven létrehozott egy magángyűjteményt az akkori szabadkai korzó Manojlović-palotájában, s ezt a páratlanul értékes anyagot helyezte át később a palicsi villába, hogy 1949 májusától – a szabadkai hatóságok engedélyével – állandó kiállításként szolgálja a palicsi turizmus ügyét is. Nos, ebben a magánképtárban kapott helyet a Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása.

Számos oka volt e tárlat megrendezésének! 1945 szeptemberében és októberében Petrovgradban (Zrenjanin) megnyílt a vajdasági képzőművészek első háború utáni tárlata, amelyről Bogdan Čiplić író a *Slobodna Vojvodina* november 18-ai számában szó szerint ezt írja: „Mondjuk el azt is, hogy a kiállítá-

son helyet kaptak a vajdasági magyar festők is függetlenül attól, hogy képzőművészetük még csak születőben van.”

Mai napig talány, hogyan írhatott le ilyen álgazságot ez az értelmiségi elit-hez tartozó személy, sőt a zsűri tagja, aki nemcsak ismerhette a két háború közötti helyzetet, hanem állandó kapcsolatban állt művészettörténetünk olyan ismert személyiségeivel, mint amilyen Isidora Sekulić, Veljko Petrović vagy Shtagelschmidt János volt. Ezenfelül Becskerek már a múlt századtól a képzőművészeti események központjának számított, majd a harmincas években Várkonyi József itt hozta létre a vajdasági magyar festők művésztelepét. S itt élt Čiplić közeli munkatársa, B. Szabó György is, aki a *Szabad Vajdaságban* méltatta ugyanezt a kiállítást, s még élő tanúja volt a Várkonyi-házban folyó munkának. Ekkora tájékozatlanság?

Čiplić írásának csak egy lehetséges magyarázata marad. Veljko Petrović és Milan Kašanin 1927-ben megírta és a Matica srpska kiadásában megjelent *A vajdasági szerb művészet*, amely címéhez hűen nem említi a más nemzetiségű képzőművészetet, így tehát a magyarokét sem. Viszont éppen ez a könyv még a háború után is sokáig az egyetlen „hivatalos képzőművészet-történet” maradt. Az akkori időkben ez azt jelentette, hogy ami ebben a könyvben nincs megírva, nem is létezett. Nyilván az ilyenfajta viszonyulás is közrejátszott abban, hogy az akkori magyar értelmiségiek, akiknek a vezéregyéniségei között ott kell látunk B. Szabó György mellett Herceg János író, fel szerették volna térképezni e vidék magyar képzőművészetét is.

A szervezők mindenesetre derekas munkát végeztek, hiszen a palicsi kiállítás az itteni magyar képzőművészet mintegy évszázados időszakát ölelte föl az ötven névvel és százhuszonöt festménnyel, szoborral, rajzzal. . . Ennek ellenére sokan kimaradtak. Részben politika, részben más okok miatt. Baranyi Károly a két háború közötti időszak legjelentősebb vajdasági szobrása ekkor még Szegeden élt, Csincsák Elemér viszont 1944 nyarán pesti kiállításának szervezése közepette esett el, s ez elegendő ok volt kihagyására. Természetesen ki kellett rekeszteni a kiállításról Erdey Sándort is a tájékoztató irodás korszakban készült pesti karikatúrái miatt, s mellette minden Magyarországon élő képzőművésznünket is, Gyelmis Lukácsot, Balázs G. Árpádot, Mamuzsics Magdát, sőt Ács József egykori szabadkai tanárát, Kuluncsics Andort is. De a kiállítási katalógusban hiába keressük Acsádi Ilona nevét például, aki akkor hatvanöt évesen topolyai magányában él, Demeter Erzsébetét, aki Csincsák Elemérrel közösen állított ki a két háború közötti időszakban, s nincs közöttük a vajdasági templomfestészet jeles alakja, Jakobey Károly (1826–1891), a becskerei Novák Rezső (1883–1909), aki korai halála miatt csak később került a köztudatba, s hiányzik a bánáti Schneider Péter (1886–1944) és Perjessy Lajos (1855–1918). S nincs itt a nagybecskereki impresszionisták alapítója, Streitmann Antal (1850–1918), mint ahogy ennek a csoportnak a tagja, Zsénár Emil sem (1884–1954), aki – s ez se melleleg legyen mondván – Streitmann-nal együtt megírta Nagybányát.

Ma már nem a számonkérés mondatja ki velem ezeket a neveket, csupán azt szeretném érzékeltetni, hogy a szervezőknek egyrészt számos politikai ténnyel kellett szembenézniük, másrészt hangsúlyozottan bácskaira sikeredett a kiállítás, amiben nyilván volt némi szándékosság is, bár az sem vitás, hogy anyagát zömmel a zombori és a szabadkai múzeumból, valamint az észak-bácskai magángyűjtőktől kölcsönözték a palicsi kiállításra. De „meggondolt” szelektálásra vall, hogy sok kihagyott festőnk alkotásai ott voltak Milekić doktor gyűjteményében is. Acsádi, Baranyi, Demeter, Gyelmis, Jakobey, Mamuzsics, Müller Béla és Kuluncsics alkotásai nem voltak ismeretlenek a szabadkai közönség számára, hiszen ezeket Milekić 1932 októberében kiállította.

Mindezek ellenére a kiállítás a százhuszonöt képzőművészeti alkotással a szenzáció erejével hatott. Ennyi festőt és szobrászt egy helyen a közönség addig nem láthatott. Almási Gábor és Bezerédy Lajos szabadtéri szobrai, a Juhász Árpád, Kálmán Péter és Eisenhut Ferenc képeiből készült igényes válogatás, valamint az akkori fiatalok, Ács József, B. Szabó György, Sáfrány Imre, Kubát József, Ivanyos Sándor, Hangya András képei most voltak először együtt láthatók. E tárlat láttán a közönség nosztalgiával emlékezett vissza Farkas Bélára, s figyelte az akkor serdülők, Szilágyi Gábor, Vinkler Imre (1928–1967), Hubai Pál és mások munkáit. S itt volt a tragikus sorsú zentai szobrász, Tóth József (1916–1935) néhány munkája is.

A kiállítási katalógust nézegetve azon is elgondolkozom, vajon miért nem a legjobb képeivel tisztelgetek a szervezők Pechán József emlékének.

Tudom, minden kiállítást a maga korában lehet és kell kritikailag értékelni, ezért nagyképűség lenne mai mércékkel mérni és ítélni. Itt maga a tett volt a nagy, a kiállított képek művészi értéke viszont változó. Azt is tudjuk, hogy idő s lehetőség sem volt a képeket alkalmassá tenni egy reprezentatív kiállításra, mindegyik úgy került a falra, ahogyan azt a szervezők a tulajdonosoktól kapták, restaurálásra, esetleg keretezésre gondolni sem lehetett. De mindez nem gátolhatta meg a kiállítás létrejöttét.

A játékok napokig tartottak. A záróünnepség nagygyűlésén maga Moša Pijade beszélt, aki többek között ezt mondta: „Ma június 29-e van, zárórendezvényük egybeesik a Tájékoztató Iroda határozatainak négy évvel ezelőtti bejelentésével.”

Micsoda idők voltak ezek!

Szilágyi Gábor meséli: Mitra Mitrović akkori kultuszminiszter Moša Pijadeval együtt meglátogatta a Bácskai Galériát. A miniszterasszony szemmel láthatólag értetlenül nézte Sáfrány Imre – számára furcsa – képeit, míg végül a festő melléne szegezte a kérdést: „Micsoda képek ezek?” Sáfrány így válaszolt: „Mitrović elvtársnő, tudom, nem konzervatív, így hát ítélje meg, milyenek!” Erre Moša Pijade odavetette: „Na, Mitra, ezt jól megkaptad.”

Kemény szocrealista időszak járta akkor, s nem volt könnyű a Sáfrány-féle lázadóknak. A hatalom a „népnek érthető” alkotásokat várt el a művészekről, amitől Sáfrány Imre mintájára csak kevesen tudták függetleníteni magukat.

Sáfrány ezen a kiállításon is több képpel szerepelt, az 1947-ben keletkezett *Városházával*, valamint a frissen festett *Fehér kancsóval*, amelyeket a szabad ecsetkezelés és erőteljes koloritás jellemez. Új és ismeretlen stílus volt ez akkoriban itt felénk, de Európát sejtető és szocrealizmust tagadó, mintegy előhírnöke a csak később bekövetkező nyitásnak. Ilyen értelemben határkönek is lehet tekinteni a palicsi kiállítást, mert Sáfrány hatására többen is a megkövesedett állapotokat igyekeztek rombolni, új eszméket hirdettek, s tették ezt a vajdasági magyar képzőművészet klasszikus értékeinek szellemében.

Nem maradt visszhangtalan a kiállítás. Rehák László a *Magyar Szó* július harmadikai számában értékeli a játékokat, s többek között a kiállítást is, majd néhány héttel később B. Szabó György Gondolatok és jegyzetek képzőművészetünkről címmel „szubjektív beszámolót” ír a palicsi tárlatról, megállapítva, hogy „többet jelentenek a látogató számára csupán a művészi élménynél”. Itt olvashatjuk a következőket is: „... úgy érzem, tettük ezt nem azért, hogy hivalkodjunk a bőséggel, a termés értékével és minőségével, hanem hogy egyszerűen szembenézzünk nemzeti kultúrörökségünk problémáival a képzőművészet területén is. Felmérjük a megtett utat, leszámoljunk a legendákkal, és meghatározzuk helyünket, szerepünket, a magyar alkotóművész helyét és szerepét a szocialista hazában”.

B. Szabó György, aki maga is kiállított a tárlaton, s az absztrakció első szószóli közül való, mondjam így, taktikus kritikus is, aki utat tudott mutatni az új irányzatokat kutatóknak, de kellő tisztelettel hajtja meg fejét a hatalomnak is. A palicsi tárlat nagy művelődéspolitikai erejéről tanúskodik a következő tény is: közvetlenül megrendezése után s minden bizonnyal ennek hatása alatt alakítja meg Ács József a Zentai Művésztelepet, az első, háború utáni ilyen jellegű kolóniát. Az alapító tagok közül a festő Ács Józsefen és a múzeumigazgató Tripolsky Gézánn kívül ott van Milan Konjović is. Így tehát e Tisza-parti városban kezd működni egy olyan jellegű művésztelep, amelyet Streitmenn Becskeken, Pechán pedig Palicson szeretett volna már régebben megszervezni.

Ha ismét szemügyre vesszük a palicsi kiállítás résztvevőinek névsorát, látnunk kell, hogy itt is fősorakoztak a Híd 1938-ban Szabadkán szervezett tárlatának fiatal képzőművészei, ami arra enged következtetni, hogy az 52-es kiállításnak a gyökerei részben a Híd-kiállításhoz vezetnek vissza, s azon keresztül a doktor Mikelić szervezte 32-es s még tovább menve az 1926-ban megrendezett kiállításához.

Ha most ezt a Híd-kiállítást tekintjük egy szemlélődésünket meghatározó pontnak, akkor előretekintve Željko Kujundžić és Szilágyi László 1945 júniusában megrendezett kiállítását, valamint a Hangya András vezette figurális rajztanfolyamot kell még képzőművészetünk fontos állomásának tekintenünk. A palicsi rendezvény viszont kétségtelenül időszerűsítette a Vajdasági Magyar Képtár létrehozását is, amely a szabadkai Városi Múzeum keretében alakult meg. Nem a véletlen szüleménye az 1969-es nagy, Pechán József-retrospektíva sem, hiszen éppen őt tartjuk a modern vajdasági festészet úttörőjének, amely-

nek megfellebbezhetetlen bizonyítéka 1913-ban megrendezett verbászi kiállításra. Ezt a tárlatot Gyelmis Lukács munkásságának bemutatása követi, aki már 1936-ban a Velencei Biennále kiállítói között van, s mindennek a koronájaként kerül sor 1973. november 27-én Szabadkán a Magyar képzőművészek alkotásai 1830–1930 című kiállítására.

E tárlat termékenyítő hatása folytán mind több vajdasági múzeum fordul a múlt értékeinek feltárása felé, rombolják a tabukat, s előkerülnek a tények. Nem titok többé, hogy Streitmann Antal az első bánáti szövőműhelyek megalapítója, s hogy az ő tanítványainak „szerb szóttesei” jelentenek majd igazi felfedezést Európa számára az 1886-ban megrendezett bécsi kiállításon, hogy e műhelyek összevonásával jön létre a becskerekai szőnyeggyár, s lesz a vajdasági iparművészet melegágyává. Pesti tervezők jönnek majd ide, hogy aztán a közösen mintázott szőnyegek a párizsi világfesztiválon a századforduló évében díjat nyerjenek. S ugyancsak fény derül arra, hogy Streitmann Antal 1902-ben gyermekrajz-kiállítást szervezett, s lett szószólója a rajznak mint tantárgynak a bevezetésére az iskolában. Felfigyelve a becskerekai tanár elképzeléseire, Streitmann 1904-ben meghívják Budapestre, ahol hasonló kiállítást szervez, majd előadást tart a rajzkészség fejlesztésének szükségességéről. Az ő tanítványa volt egyébként Fülep Lajos és Todor Manojlović is.

Szép visszaemlékezni a palicsi tárlatra, mert mind jobban tudatosodik bennem művelődéstörténeti jelentősége. Igen, nagyobb és jelentősebb volt, mintsem eddig hittük.

B. GY. fordítása